

Welige tafelen in het zilver

Een Engels voorgerecht

Als je voor de eerste maal in Engeland voet aan wal zet, ben je een beetje van de wijs. Want spijt de Beatles en de buitensporigheden in kleder- en haardracht en spijt de razende groei van de wolkenkrabbers in de Londense hemel, stapt men eenvoudig het Verleden binnen. De Traditie leeft voort, als een soort bestendige aanwezigheid, zij is van een goed gehalte en rotsvast gevestigd.

Je ontdekt het land in de mist en je gaat ervan houden; maar evenzeer kan de Engelse edelsmeedkunst je door haar charme, kwaliteit en schoonheid in vuur en vlam zetten van begeestering. En dit onderwerp is nu wel al té uitgebreid om het in één enkele bijdrage uit te putten, doch beschouw dan dit artikel als een 'voorgerecht' op het grote banket van het Engelse edelsmeedwerk.

Vermits de menselijke natuur is wat zij is, werd het Koninkrijk slechts Verenigd na een reeks interne twisten en gevechten, die hun zwarte sporen door dit land trokken. En indien men geen rekening moest houden met de Wetten tegen de Weelde van Lodewijk XIV, dan werd dit 'gecompenseerd' door de oorlog van de Twee Rozen (1450-1485), tijdens dewelke men het zilveren vaatwerk van de adel omsmolt tot geld, om er de strijd mee te financieren, die Hendrik VII en de Tudors op de troon bracht. En o ja, in de 16^e eeuw schafte men er de kloosters af en het kloosterzilver ging eveneens de weg naar de smelterijen op... En herinnert U zich de burgeroorlog, tijdens dewelke de puriteinen van Oliver Cromwell — of zijn tegenstanders — het bijna totale offer predikten, hetzij vrijwillig, het zij door beslaglegging, van hetgeen nog overbleef?

1660 bracht dan het herstel en plaatste Karel II op de troon. De Engelsen gooiden met een glimlach het puriteinse dwangbuis af en nestelden zich in een ander uiterste, het voorbeeld voor ogen van hun koning, van wie men zegt dat „he returned to England on the crest of a French wave". En dit was dan uitgerekend het tijdperk, waarin de aanvloed van zilver aan de edelsmeden toeliet gelijk welke bestelling uit te voeren, hoe grandioos deze ook mocht zijn: men deed aan 'zilveren' overdaad, men gebruikte en misbruikte het. Men vond het zelfs terug in de meubeldecoratie en, nog erger: er bestaan meubels uit die tijd, die helemààl uit massief zilver werden vervaardigd! Deze overdrijvingen liggen nochtans dwars in het Britse temperament, dat van zin voor maat en evenwicht getuigt, en reeds in 1685, jaar waarin Karel II stierf, kondigde zich een reactie aan. Het traditioneel gezond verstand haalde het op de voorbijgaande buitensporigheid. Maar onder Jan II brachten nieuwe interne twisten nieuwe verwoestingen met zich mee. Anderzijds speelt van dan af aan een nieuwe factor mee: de mode — reeds in die tijd soeverein! — die een aantal bestaande edelsmeedwerken deed omsmelten tot voorwerpen, aangepast aan de smaak van de dag.

Koningin Mary en Willem van Oranje, Willem III en koningin Anne regeerden in kwasi interne rust en toen in 1713 het Verdrag van Utrecht ondertekend werd, bevond Engeland zich in een positie, die bestendige machts- en

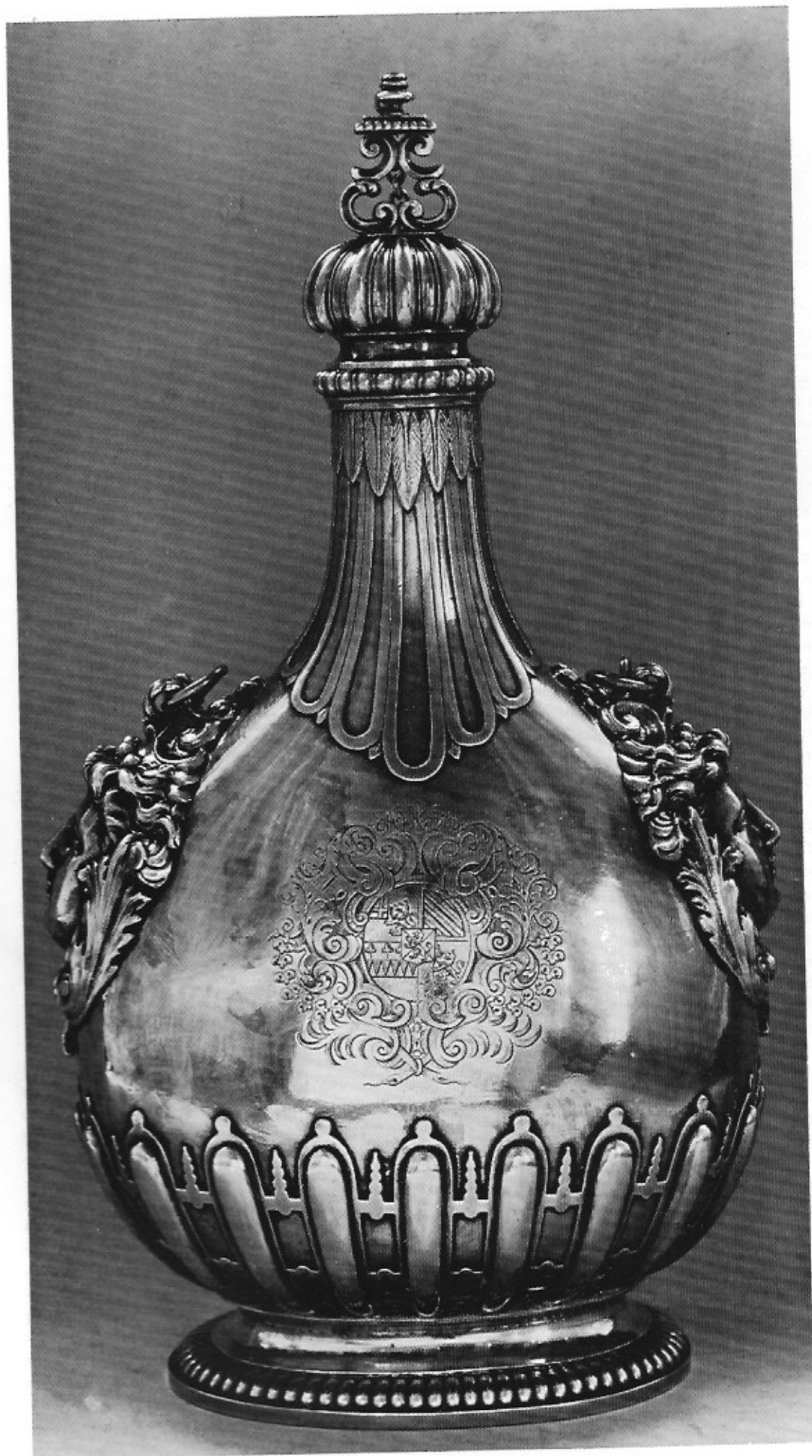
rijkdomsuitbreiding toeliet. De 18^e eeuw kon zich dus aanmelden als een gouden eeuw — maar anderzijds was ze een ellendige tijd voor de werkende klasse; hiervan spreken ons trouwens satirische gravures — een tijdperk ook van gloed, gisting, grote reizen, originaliteit, weetgierigheid, van filosofisch en wetenschappelijk onderzoek en vooruitgang, een tijdperk waarvan sommige liberale ideeën hun echo zullen vinden in 1789... aan de andere zijde van het Kanaal.

De 18^e eeuw wemelt dus van tegenstellingen en blijft voor de historicus een bron van verrassingen.

De grote eigendommen, bewoond door de aristocratie, lieten een schitterend en luxueus leven toe; prinselijke verblijven — maar zonder pronkzucht — geraffineerde interieurs... heel het leven neemt dit kwaliteitscachet aan, dat ons nu nog bekoort.

De maatschappelijke weelde liet toe bestellingen te plaatsen bij de grote architecten en de schrijvers aan te moedigen, de scheppende kunstenaars, die ons zoveel schoons nalieten. De staat kende geen problemen als hij bij genomeerde edelsmeden zilveren borden bij dozijnen liet vervaardigen, reeksen schotels, soepkommen, sauspannen, koelbakken en schenkladens — elk ensemble van onschatbare waarde.

Het gilde der edelsmeden was gevestigd op stevige basis en genoot een vlekkeloze reputatie. De oorsprong van dit gilde ligt verloren in het verleden; men vindt vanaf 1180 het spoor terug in Londen. Het gilde bezat een stevige structuur en gehoorzaamde aan strenge voorschriften, omdat een koninklijk decreet bepaalde, dat geen enkel goud- of zilverstuk in omloop mocht worden gebracht, zonder dat het getest was op zijn kwaliteit en gehalte. En indien je gelijk welk stempelhandvat opent, zul je er de luipaardkop in zien, de leeuw die (Londen) voorbijgaat en de jaarletter, die je toelaat de precieze ouderdom van het voorwerp te bepalen. De lijst begint in 1544 en loopt nu nog steeds door, met varianten, die onmogelijk aanleiding kunnen geven tot verwarring; het systeem kan maar zo klaar en nauwkeurig zijn ... een waarachtige bekoring voor wiskundige geesten, die verslingerd zijn op exacte wetenschappen. Aldus kunnen veel edelsmeden geïdentificeerd worden sedert 1697.

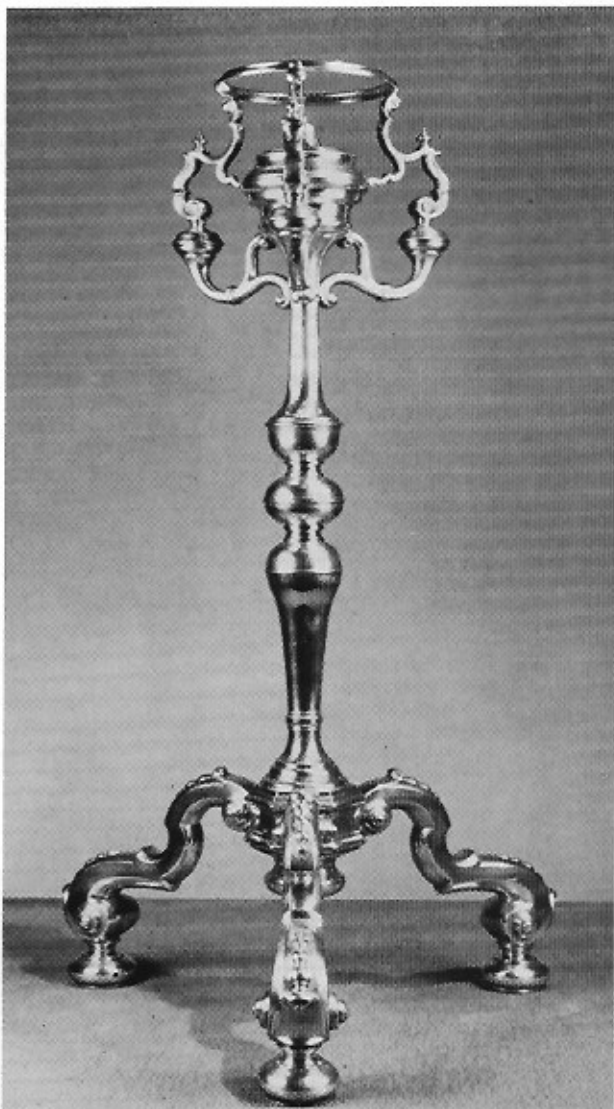
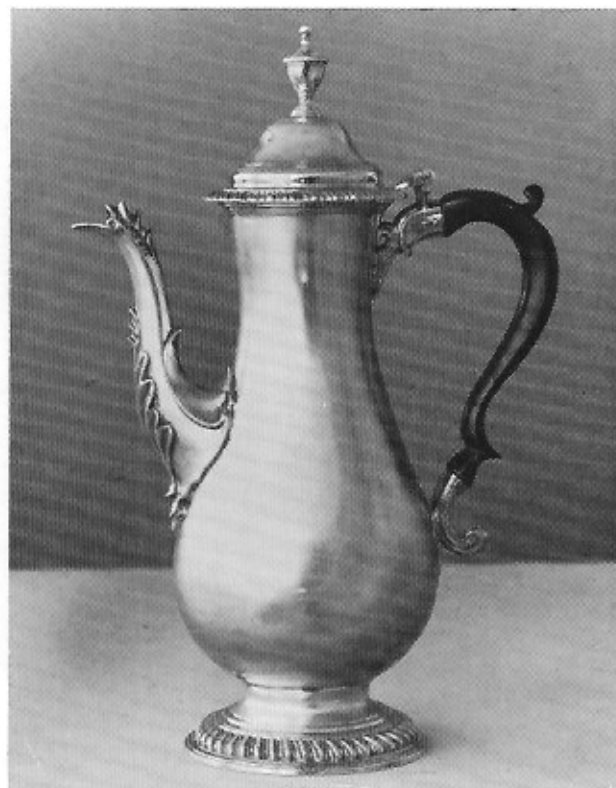

Flask, waarop de wapens van
generaal Charles Churchill († 1714)
gegraveerd zijn. Edelsmid :
Pierre Platal, Franse Hugenoot.
By courtesy of the Victoria and
Albert Museum, London.

links : Koffiekan uit het tijdperk van Karel II, Londen 1681-2. Edelsmid : G.G. Men merkt hier de Cromwelliaanse strengheid op van dit stuk, zulks in tegenstelling met de overdaad, die wij aantreffen in de gesloten beker (pag. 99, boven), die nochtans slechts enkele jaren later werd vervaardigd. By courtesy of the Victoria and Albert Museum, London.

rechts : Typische koffiekan uit het tijdperk van George III. Londen, 1773-4. Edelsmid : de beroemde Hester Bateman. By courtesy of the Victoria and Albert Museum, London.

Engelse theeketelstaander, circa 1725. Zeldzaam voorwerp. By courtesy of the Victoria and Albert Museum, London.

En vervalsingen? Inderdaad, men treft deze ook aan in de 16^e en 17^e eeuwen, maar daarna schenen zij uitzonderlijker te worden, want de meerderheid der edelsmeden waakte er zorgvuldig over de gilderegels niet te schenden. Trouwens, de uitvluchten van helers zijn al te doorzichtig in de ogen der kenners en zelfs al waren b.v. de stempels zeer vervaagd door veelvuldig gebruik, dan nog bleven er genoeg authenticiteitscriteria over om alle twijfel weg te nemen.

De overdaad van Karel II, waarop wij reeds zinspeelden, vond haar uitdrukking in een gezwollen stijl; hierop volgde dan de eenvoud van de stijl-Koningin Anne. Deze laatste werd verdrongen door meer gecompliceerde stijlen — rocaille en snuisterijen — die dan weer op hun beurt plaatsmaakten voor de neo-klassieke stijl, echo van de ontdekkingen van Herculaneum en Pompeï, die zelf in de vergeethoek geraakten, toen Egypte in de mode trad en de Regency-stijl beantwoordde aan de Empire-stijl.

Deze Franse invloed herinnert aan een ander historisch moment, nl. de vestiging in Engeland van de Hugenoten, die, bij de herroeping van het Edict van Nantes (1685) de vervolging ontvluchtten, het Kanaal overstaken en in hun nieuw vaderland een enorm succes boekten, dat de kunstliefhebbers van heden nog steeds in ere houden door de hoge prijzen, die zij geestdriftig betalen.

Waarin bestond nu in feite dit Engelse edelsmeedwerk? Wij hebben reeds enkele stukken genoemd; het zijn, zoals in elk beschaafd land ter wereld, vooral zaken, die onze toldiensten zo weinig kleurrijk beschrijven als 'voorwerpen, bestemd voor de tafeldienst' — met nationale varianten en karakteristieke natuurlijke.

Ik denk hierbij aan de prachtige, dikbuikige, zilveren bierkruiken, met of zonder deksel, van verschillende capaciteit, maar alle om ter mooi en even verleidelijk voor de verzamelaar. En aan de grote punchbollen, indrukwekkende stukken edelsmeedwerk; de eerste bezaten de vorm van de

1	2
3	
4	5

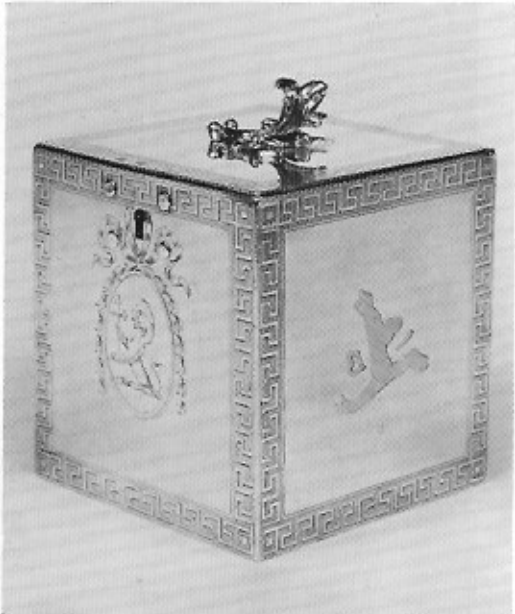
1 Theekan op verwarmingstoestel uit de tijd van Koningin Anne. Londen, 1705-6. Edelsmid: de Franse Hugenoot Pierre Platel.

2 Tea-caddy uit de tijd van George I, door Paul de Lamerie, lid van de tweede generatie van de Hugenoten-edelsmeden en leerling van Pierre Platel. Hij werd in 1698 te Luik geboren en, het klinkt paradoxaal, hij is de Engelse edelsmid, die het meest genoteerd wordt. Hij overleed in 1751.

3 Theekan uit de tijd van George III. Londen 1802. Gemaakt door de andere edelsmeden uit de familie Bateman: Peter, Anne en William Bateman.

4 Schrijn voor tea-caddies. Begin van de 18de eeuw.

5 Tea-caddy door Louisa Courtault en G. Cowles. Tijdperk van George III. Londen 1773. By courtesy of the Victoria and Albert Museum, London.

1

2 3

4

1 Gesloten beker, versierd met zilveren motieven. Tijdperk van Karel II, Londen 1669-70. Edelsmid C.G. By courtesy of the Victoria and Albert Museum, London.

2 Beker Koningin Anne, met twee oren. Londen 1704. Privé verzameling.

3 Gesloten beker met twee oren. Tijdperk van George II, Londen 1735. Edelsmid: John White. By courtesy of Baron Jean van der Elst.

4 Inktstel uit de tijd van George II, door Paul de Lamerie. Londen, 1729-30. By courtesy of the Victoria and Albert Museum, London.

Inktstel uit de tijd van George III, door John Scofield. Londen, 1787. Privé verzameling.

porseleinen oosterse bollen en tot 1715 vertoonden ze geen andere versiering dan een wapenschild in een met loofwerk versierde lijst. De punch kwam in de mode onder Karel II en de naam 'punch' is niets anders dan een Engelse vertaling van het hindoe-woord 'panch', dat 'vijf' betekent, want de drank bevat vijf ingrediënten: fruitsap, kruiden, water, suiker, wijn of likeur. En wie bewonderde ooit de verrukkelijke punchlepels: een lepelblad in kleine bolvorm, waaraan een zeer lange houten steel vastzit? Andermaal een voorwerp, dat een verzamelaar slapeloze nachten bezorgt...

En nu wij het tóch hadden over etymologische curiositeiten, wil ik hier graag nog een aanhalen. Men kent het woord 'tureen' (souptureen) — soepkom dus. Men beweert, dat wij 'tureen' te danken hebben aan het feit, dat de Maarschalk van Turenne zekere dag zijn helm gebruikte om er soep uit te eten; daar nu de soepkom van Frankrijk in Engeland werd gebracht, ging de naam van de Maarschalk mee en werd er op zijn Brits vervormd. Men beweert anderzijds ook, dat 'tureen' de verengelste vorm zou zijn van 'terra', vermits de eerste soepkommen in aardewerk waren. En ja, waarom zouden wij er geen vorming in zien van het Franse 'terrine'? Hoe dan ook, de Engelse soepkommen hebben déze verdienste, dat zij zeer mooie stukken edelsmeedwerk zijn.

Als curiositeit moeten wij hier ook de *épergne*¹ vermelden, die een Britse exclusiviteit schijnt te zijn. Het is een indrukwekkend torenstuk, dat, in het midden van de tafel geplaatst, opgesmukt met fruit, noten en snoepjes, bijzonder decoratief aandoet. En vergeten wij ook niet de tafelfellen, die tegelijk zoutvat, suikerpot en olie- en azijnflesje zijn, op een blad met centraal handvat. En er is ook

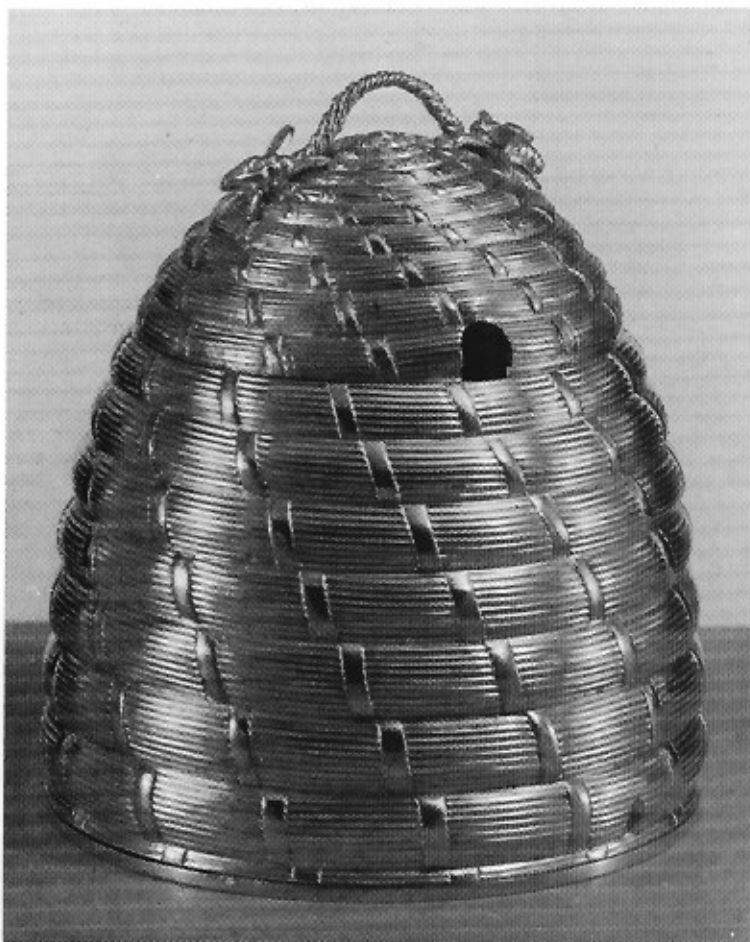
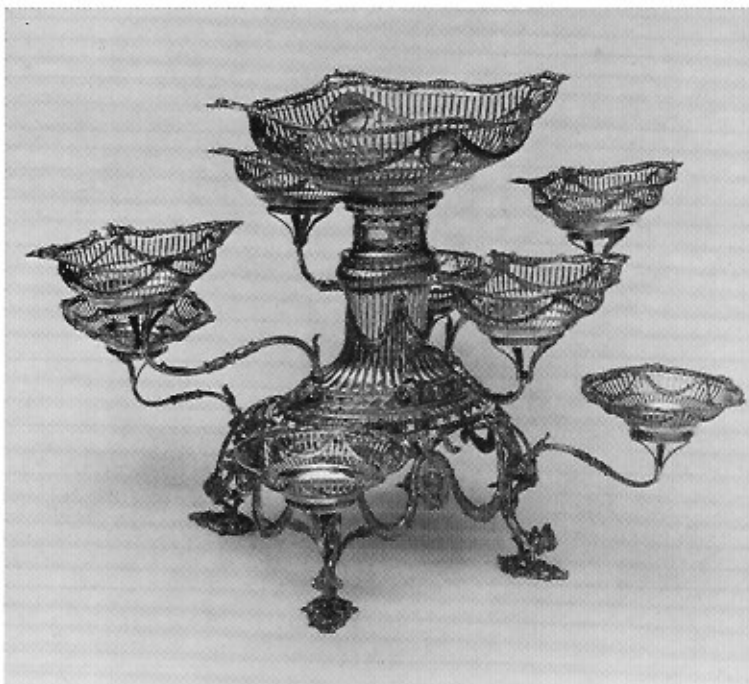
alles, wat met koffie te maken heeft, koffie „which quickens the spirits, and makes the heart lightsome... is good against sore eyes, excellent to prevent and cure the dropsy, gout and scurvy... neither laxative nor astringent.” Het eerste 'coffee house' werd in 1652 in Londen geopend en in een halve eeuw tijd groeide dat aantal daar aan tot 2.000! Samuel Johnson bepaalde het als volgt: „Coffee house... where coffee is sold and the guests supplied with newspapers”. Daaruit kan men hun belang voor het sociale en politieke leven afleiden, trouwens, elke partij bezat haar eigen koffiehuis als vergaderplaats. Men schonk er ook thee en chocolade, onthoudersdrankjes, die een gedeelte van het cliënteel uit de taveernen haalden. En de Schatkist, om te compenseren wat ze bij de ene niet meer vond, taxeerde de andere en er was een licentie vereist voor het openhouden van een 'coffee house'. Maar voor het overige vond men het er fijn, „you have all manners of news, a good fire, a dish of coffee and meet your friends for the transaction of business”.

Chocolade en thee verschenen in Engeland tegelijkertijd met de koffie. De eerste chocoladekannen geleken aan de koffiekannen; het verschil zat alleen in de afneembare fretel². Slechts later werden de chocoladekannen voorzien van een gietbek, in plaats van de lange koffiekanteut.

En schakelen wij nu over naar de thee. Hij werd in 1657 publiek verkocht bij Thomas Garway, bekende koffiehuiswaard. Zeer spoedig kon men er kopen bij de apothekers en tot in 1805 werd hij door de kruideniers van Strand gewogen op apothekersweegschalen. Men begrijpt aldus, dat de thee — dat kostbare kruid — achter slot werd bewaard en dat de edelsmeden te dien einde hun verrukkelijke 'tea-caddies' vervaardigden, theedozen dus, gevat in koffer-

² Frans woord en verkleiningsvorm van fruit, fruitelet, fretetlet, fretel: de knop onder vorm van een vrucht boven op een deksel of aan het uiteinde van de steel van een mes.

¹ Engels woord afgeleid uit het Franse 'éparagner': het centraal tafelfstuk dat de genodigden de moeite spaart de schotel met fruit te moeten doorgeven.

tjes van ivoor, roggevel of zeldzaam hout. Er bestaan 'caddy-spoons', die schitterende kleine kunstvoorwerpen zijn. Aan de Hertogin van Bedford hebben wij de 'afternoon tea' te danken. Zij liet zich thee en cakes brengen te vijf uur, omdat zij op dat uur iets gewaardeerde, dat zij beschreef als een 'sinking feeling'. In elk geval schijnt de theecultus onafscheidelijk verbonden aan het Engelse leven. Denk maar even aan het belang ervan, zelfs in het leven van een Tommy, „longing for a nice cup of tea”, of aan de sociale conflicten, veroorzaakt door de opheffing van de 'tea-break', deze geheiligde werkonderbreking, die het Eiland een afgrijselijk groot aantal ponden sterling kost...

De oorsprong van deze algemene cultus vinden wij terug in een ceremonie, tijdens dewelke de gastvrouw zelf, in de aanwezigheid van haar genodigden, kokend water goot op de kostbare blaadjes. Een dienaar bracht het kokend water aan. Later verving men hem door een zilveren kookpan boven alcoholamp, opdat het water zou blijven opborrelen „to provide a steady supply of hot water”. Er bestonden ook kookpannen op hoge staander. In 1760 ruimde deze pan plaats voor de samovar, die ofwel kokend water inhield, ofwel reeds gezette thee, die men warmhield. De theepot evenwel werd ook reeds gebruikt en men begon er meer en meer te maken: elegant, eenvoudig en vlak, gegraveerd, geribd, hoog en recht, dikbuikig en laag — versierd al naar gelang van de evolutie van de stijl — met of zonder het erbij behorende schenkbord. Zij gingen samen met het melkkannetje, de suikerpot en de gekende toebehoorten. Het hoeft ons helemaal niet te verbazen, dat alles wat diende tot de uitoefening van de nationale drink-cultus, getuigde van een bijzondere verfijning.

De edelsmeedkunst vond terzelfder tijd ook wege in de vervaardiging van tal van andere voorwerpen, die wij slechts even aanhalen: de 'brandy saucepans', de voorgerechtborden, schenkladens, tafelbestekken en kandelaars, kaarshouders, blakers, kaarsensnuiters, muurbeleggers en wat weet ik nog meer.

Tegenover het massief zilver staat het oude Sheffield en, later, het plate, dat we kunnen vergelijken met ons verzilverd metaal.

Dit alles is niet méér dan een voorwoord, een inleiding — maar ik eindig met een wens: dat de lezer, verleid door de smaak van dit voorgerecht, zelf op zoek ga naar de 'welige tafelen', die hij achter deze bijdrage vermoedt.

Georges Baptiste

Voorzitter van de Kamer der Antiquairs van België

boven: Epergne uit het tijdperk van George III, door John Robins. Londen, 1778. Privé verzameling.

onder: Honingpot uit het tijdperk van George III, door Paul Storr, andermaal een grote naam uit de Engelse edelsmidwereld van einde der 18de - begin der 19de eeuw. Londen, 1799-1800. By courtesy of the Victoria and Albert Museum, London.